

IRYNA BETKO

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ КЛАСИКИ
У СВІТЛІ РИТУАЛЬНО-МІФОЛОГІЧНОЇ
(АРХЕТИПАЛЬНОЇ) КРИТИКИ: ВИБРАНІ ТЕОРЕТИКО-
-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

В актуальному контексті інтердисциплінарних гуманітарних досліджень літературознавство уявляє свої органічні зв'язки з багатьма науково-методологічними дискурсами – історичним, соціологічним, теологічним, філософським тощо. Серед інших конструктивних пропозицій вельми перспективною виявилася, зокрема, психоаналітична критика, одну з пізніших версій якої становить так звана психокритика. Слідом за Зигмунтом Фройдом (1856-1939) її прихильники спочатку розглядали літературні твори досить однопланово – як той вірогідний психологічний документ, що дозволяє зазирнути в сокровенний внутрішній світ письменника. З часом дана стратегія зазнала цікавої еволюції, дослідники стали вивчати також специфіку поетичної уяви, стилістику та психологічні прийоми художнього тексту як самодостатнього естетичного феномену тощо. У свою чергу, залучення до аналізу ширшої світоглядно-буттєвої проблематики (у т.ч. питань щодо присутності автора в його творі й форм переживання ним цього стану та ін.) сприяло розвитку екзистенційного психоаналізу¹.

Dr hab. IRYNA BETKO, prof. UWM – Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Wydział Humanistyczny, Instytut Literaturoznawstwa, Zakład Literatur Wschodniosłowiańskich; adres do korespondencji: ul. Kurta Obiży 1, 10-725 Olsztyn; e-mail: pss2@op.pl. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8930-7476>.

Dr hab. IRYNA BETKO, prof. at UWM – University of Warmia and Mazury in Olsztyn, Faculty of Humanities, Institute of Literature, Department of East Slavonic Literatures; address for correspondence: ul. Kurta Obiży 1, 10-725 Olsztyn; e-mail: pss2@op.pl. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8930-7476>.

¹ Пор. статті *Психоаналітична критика* та *Психокритика* Міхала Гловіньського (Гловіньський, Kostkiewiczowa, Okopień-Sławińska, Sławiński 414-415). Тут і далі переклад з польської мови – І.Б.

Методологічно-дослідницький потенціал психоаналітичного напрямку на певному етапі був істотно збагачений завдяки застосуванню в літературознавстві різноманітних аспектів аналітичної / глибинної психології Карла Густава Юнга (1875-1961). Сам юнґіанський метод, на основі якого сформувалася, зокрема, так звана архетипальна (ритуально-міфологічна) критика, наприкінці другої декади ХХІ ст. вже з повним правом може бути віднесений до арсеналу традиційного наукового інструментарія не тільки в галузі літературознавства, але й ряду інших гуманітарних дисциплін. Однак його багаті інтерпретаційно-аналітичні можливості сучасні дослідники все ще не використовують у повному обсязі².

Застосування юнґіанського методу в слов'янському, західноєвропейському й – ширше – світовому літературознавстві, тим не менше, викликало до життя солідну бібліографію, котру варто в найкращих академічних традиціях описати та вивчити. У ній своє почесне місце займають вже на сьогодні класичні англійські монографії Емі Мод Бодкін (1875-1967) *Архетипальні зразки в поезії: Психологічні дослідження уяви* (Bodkin) й Германа Нортропа Фрая (1912-1991) *Анатомія критики: Чотири есея* (Frue), теоретичне дослідження Сергея Аверінцева (1937-2004) „Аналітична психологія” К. Г. Юнга й закономірності творчої фантазії (Аверинцев 113-143), фундаментальна праця Григорія (*de facto* Джорджа) Грабовича *Поет як міфотворець: Семантика символів у творчості Тараса Шевченка*³ (Грабович) та ряд інших.

Серед книг, що побачили світ у перші десятиріччя ХХІ ст., можна назвати, наприклад, науковий збірник *Літературні архетипи й універсалиї*, опублікований 2001 р. у Москві за редакцією Єлеазара Мелетинського (1918-2005; (*Литературные архетипы и универсалии* 2001)). Помітним явищем стали монографії українських учених: *Міфологічний*

² У цілому значення видатних досягнень психології ХХ ст. виходить далеко за межі своєї дисципліни. Незважаючи на те, що деякі з них, у т.ч. юнґіанська спадщина, досі не належать до загальноновизнаних стратегій (див., напр., працю Вадима Менжуліна *Розчакловуючи Юнга: від апологетики до критики* (Менжулин). Тут і далі переклад з російської мови – І.Б.), своїм прихильникам вони відкривають широкі можливості пізнання глибинних сфер людської душі. Про це, зокрема, свідчать дослідження Ендрю Самуелса *Юнг і постюнґіанці. Курс юнґіанського психоаналізу* (Самуэлс), Еріха Ноймана *Глибинна психологія і нова етика. Людина містична* (Нойманн), Роберто Асаджолі *Психосинтез* (Ассаджолі), Казімежа Пайора *Психологія архетипів Юнга* (Pajog), Жана Монбуркета (1933-2011) *Від почуття власної вартості до почуття самості* (Monbourquette), Євгена Паскаля *Юнґіанська психологія. Теорія і практика* (Pascal); титул оригіналу: *Jung to Live By*) та ін.

³ Титул оригіналу: *The Poet as Mythmaker. A Study of Symbolic Meaning in Taras Shevchenko*; перше англійське видання 1982 р.

горизонт українського модернізму Ярослава Поліщука, друге видання якої, доповнене й перероблене, було опубліковано 2002 р. в Івано-Франківську (Поліщук); 2006 р. побачили світ *Міфопоетика „Лісової пісні” Лесі Українки* Лукаша Скупейка (Скупейко) та *Код української літератури. Проект психоісторії новітньої української літератури* Ніли Зборовської (1962-2011; (Зборовська)). Вельми цікаві праці польських авторів, у т.ч. монографія Віолетти Мантаєвської *Міф і архетип у прозі Андreja Белого* (Mantaiewska), а особливо – дослідження Єжи Прокопока *Мій Юнг* (Prokopiuk, *Mój Jung*), *Темнота покриває землю – але людина може її розсіяти* (Prokopiuk, „Ciemność okrywa ziemię” 11–38) та ін. Варто додати, що у Польщі цей автор відомий також як блискучий перекладач і вдумливий популяризатор праць як самого Юнга, так і його інтерпретаторів.

У загальносвітоглядному, а також теоретико-літературознавчому плані несумнівний інтерес викликає взаємне свіввідношення гносеологічних засад архетипальної й ритуально-міфологічної критики. Ці поняття не випадково вживаються як синоніми: вистачить пригадати, що Юнг переконливо довів наявність тісних зв’язків між глибинною психологією й міфологією як такими⁴. Відтак і кордони між цими двома науковими дискурсами, включно з аналітичним інструментарієм кожного з них, досить умовні. Скажімо, якщо акцент ставиться на тому чи іншому феномені глибиннопсихологічного порядку, відповідним буде оперування поняттям *архетипальна* критика. Коли ж аналіз вимагає притягнення більш конкретного міфо-символічного / міфософського контексту, коректніше говорити про *ритуально-міфологічну* критику.

Однак беручи до уваги той факт, що як архетипальна, так і ритуально-міфологічна критика походять із єдиного генетичного джерела – юнґіанської теорії архетипів колективного несвідомого, їх прецизійне взаємне розмежування видається не особливо істотним. Тим часом варто пригадати, що Фрай, котрий підкреслює абсолютну триєдність міфа, ритуала й архетипа, фігурує як представник кожного з цих двох близькостпоріднених напрямів.

Натомість значно істотнішою видається проблема мистецького осмислення в літературно-художніх текстах українських і зарубіжних авторів архетипів колективного несвідомого⁵. З усієї їх величезної кількості, що у

⁴ Учений, зокрема, наполягав на необхідності взаємної інтерпретації міфології та глибинної психології. На його переконання, „міфи у першу чергу є психічними феноменами, що виражають глибинну сутність душі” (Юнг, *Архетипи і символ* 99).

⁵ Дану теорію Юнг розвиває, зокрема, у сьомому фрагменті праці *Про психологію несвідомого*, – див.: VII. *Архетипи колективного несвідомого* (Юнг, *Собрание сочинений*

сукупності являє собою цілий духовний всесвіт, особливу увагу Юнг присвячує тим, що безпосередньо співвідносяться з глибиннопсихологічним процесом *індивідуації*⁶. Вони отримали символічно-узагальнені імена, які адекватно передають їх психо-духовну сутність, тобто: *персона*⁷ і *тінь*⁸, *аніма* й *анімус*⁹, *Старий Мудрець* і *Велика Мати* (цю пару вчений називав також *мана-особистостями*¹⁰), *самість*¹¹. Амбівалентний потенціал кожного з породжуваних ними архетипальних мотивів інтегрує в органічну єдність різномірні протилежності глобального порядку, наприклад, такі як *sacrum* і *profanum*, божественне й людське, внутрішнє й зовнішнє тощо.

135-164). Див. також статті Дарила Шарпа *Архетип, Архетипальний образ, Колективна несвідомість* (Sharp 38-41, 112-113).

⁶ Теорію *індивідуації* Юнг розвиває, зокрема, у *Другій частині* (під титулом: *Індивідуація*) праці *Співвідношення між „я” і несвідомим* (Юнг, *Собрание сочинений* 235-315). Цій теорії присвячено також статтю Шарпа *Індивідуація* (Sharp 71-73), розділ *Процес індивідуації* монографії Мірослава Пірога *Психе і символ. Теорія символу Карла Густава Юнга на тлі порівняльних аспектів символічної реальності* (Piróg 67-69), фрагменти *Поняття індивідуації у Юнга та Індивідуація і самість* вищезгадуваної монографії Самуелса (Самуэлс 169-172), фрагмент *Післямови перекладача (Юнг і процес індивідуації)* авторства СЕМІРИ з укладеного нею збірника праць Юнга *Алхімія снів* (Юнг, *Алхимия снов* 307-308) тощо.

⁷ Див. третій розділ (*III. Персона як фрагмент колективної психіки*) першої частини (*Вплив несвідомого на свідомість*) праці Юнга *Взаємини між «я» і несвідомим* (Юнг, *Собрание сочинений* 215-223), а також статтю Шарпа *Персона* (Sharp 124-126) та фрагмент *Післямови перекладача (Персона)* (Юнг, *Алхимия снов* 308-313) тощо.

⁸ Див. другий розділ (*II. Тінь*) праці Юнга *Аіон. Дослідження феноменології самості* (Юнг, *Аіон* 18-21) та статтю *Боротьба з тінню* зі збірника праць Юнга *Синхроністичність* (Юнг, *Синхронистичность: Сборник* 41-51). Див. також статтю Шарпа *Тінь* (Sharp 43-46), розділ *Процес індивідуації* вищезгадуваної монографії Пірога (Piróg 1999, 69-71) та фрагмент *Післямови перекладача (Тінь)* (Юнг, *Алхимия снов* 313-317) тощо.

⁹ Див. другий розділ (*II. Аніма і анімус*) другої частини (*Індивідуація*) праці Юнга *Взаємини між «я» і несвідомим* (Юнг, *Собрание сочинений* 253-281) та третій розділ (*III. Сизигія: аніма і анімус*) праці Юнга *Аіон. Дослідження феноменології самості* (Юнг, *Аіон* 22-34). Див. також статті Шарпа *Аніма, Анімус* (Sharp 28-36), розділ *Процес індивідуації* вищезгадуваної монографії Пірога (Piróg 71-73) та фрагмент *Післямови перекладача (Аніма, Анімус)* (Юнг, *Алхимия снов* 317-326) тощо.

¹⁰ Див. четвертий розділ (*IV. Мана-особистість*) другої частини праці Юнга *Взаємини між «я» і несвідомим* (Юнг, *Собрание сочинений* 299-315). Див. також статті Шарпа *Манічна особистість* та *Старий мудрець* (Sharp 121-122, 154), розділ *Процес індивідуації* вищезгадуваної монографії Пірога (Piróg 73-74) та фрагмент *Післямови перекладача (Архетипи Духа і Великої Матері)* (Юнг, *Алхимия снов* 326-337) тощо.

¹¹ Див. четвертий розділ (*IV. Самість*) праці Юнга *Аіон. Дослідження феноменології самості* (Юнг, *Аіон* 35-49) та працю Юнга *Нераскрытая самость (настоящее и будущее)* зі збірника *Синхроністичність* (Юнг, *Синхронистичность: Сборник* 53-120). Див. також четвертий розділ *Самість та індивідуація* вищезгадуваної монографії Самуелса (Самуэлс 150-216), статтю Шарпа *Самість* (Sharp 82-83) та розділ *Процес індивідуації* вищезгадуваної монографії Пірога (Piróg 74-78) тощо.

Ієрархія виділених Юнгом символіко-архетипальних пар вінчається *самістю*, котра втілює ідею повноти людської психіки. Ця повнота досягається в ході інтеграції свідомих, підсвідомих і несвідомих її елементів. У роботах ученого даний глибиннопсихологічний процес дістав назву *індивідуації*, або духовної інтеграції.

Індивідуація – це процес психічної диференціації, інспірований архетипальним ідеалом повноти, що провадить до синтезу *самості* з попереднім її звільненням як від фальшивих личин / масок *персони*, так і від сугестивної сили решти праобразів – архетипів колективного несвідомого. В *індивідуації* Юнг убачав найважливіший сенс людського життя й водночас уважав, що ніхто ніколи не пройшов цього процесу повністю, оскільки в переважній більшості випадків він триває несвідомо, внаслідок чого його початок і кінець, як правило, однаково темні. І тільки тоді, коли суб'єкт здійснює процес *індивідуації* у спосіб свідомий, тобто, за умов взаємної збалансованості свідомості з підсвідомістю й колективним несвідомим, стає можливим пізнання проблематики *самості* як психо-духовної реальності, що виходить далеко за вузькі межі індивідуального *єго* (Sharp 71, 73).

Подібне розширення контексту глибиннопсихологічного самопізнання, у свою чергу, дозволяє людині зайняти своє неповторне місце в ієрархії духовного всесвіту, вчить її бути уважною до запитів і потреб свого внутрішнього світу, знецінюваного раціоналістичною свідомістю, а крім того надає індивідуальному людському існуванню істинного сенсу. *Індивідуація* також є „натуральним еквівалентом релігійних обрядів ініціації”, оскільки подібно їм служить справі народження „нової людини” – особистості, звільненої від психобіологічної залежності настільки, щоб стало можливим розкриття її самобутньої індивідуальності (Piróg 68, 69).

Архетипальні мотиви, образи і сюжети, що співвідносяться з глибиннопсихологічним феноменом *індивідуації*, у творчості першорядних українських письменників – Григорія Сковороди (1722-1794) і Тараса Шевченка (1814-1861), Івана Франка (1856-1916) і Лесі Українки (1871-1913), а також Богдана Ігоря Антонича (1909-1937) та ін. – вимальовуються досить виразно. Це розкриває можливості справді широкомасштабного дослідження їх багатого психо-символічного контексту, адже матеріалу тут вистачить на солідну серію монографій, покликаних пролити світло на складні аспекти міфо-архетипальної проблематики, помистецьки яскраво віддзеркалені у класичних творах вітчизняного красномовного письменства.

Дослідження можна розгортати в кількох напрямках, концентруючи увагу як на творах відповідної тематики одного чи кількох авторів, так і на глобальній проблематиці того чи іншого конкретного архетипального мотиву, наприклад, *тіні* або *аніми* тощо, проаналізованих на матеріалі вибраних текстів і контекстів. Але у кожному разі необхідно мати на увазі специфіку художнього осмислення концепту внутрішнього буття душі, істота якого великою мірою розкриває процес духовної інтеграції, або, образно кажучи, оту *вузьку дорогу* до неї, *ходити* котрою заповідав Ісус Христос у *Нагірній проповіді* (пор.: „тісні ті ворота, і вузька та дорога, що веде до життя”, – Мт. 7: 14 (*Біблія* 1988)), про котру, якщо уважно вчитатися, так багато сказано, зокрема, у шедеврах українських класиків.

Структура психіки кожної людини, – будь вона читачем чи письменником, *фізиком* або ж *ліриком*, особистістю духовно сплячою чи пробудженою, – посідає весь комплекс архетипальних проекцій індивідуального та колективного несвідомого, починаючи від масок *персони* й закінчуючи *самістю*. При цьому кожна з них потенційно може стати джерелом внутрішньої дезінтеграції ідивіда – не тільки неусвідомлена / витіснена *тінь* чи, скажімо, *аніма*.

Юнг, наприклад, переконливо довів, що причиною душевної хвороби його кумира Фрідріха Вільгельма Ніцше (1844-1900) на певному заавансованому етапі духовного шляху стало, власне кажучи, самоотожнення з персоніфікованою архетипальною іпостассю *Старого Мудреця*. На думку вченого, свідомством фіксації на одному пункті / комплексі всього внутрішнього багатства цього, несумнівно, геніального мислителя служить його філософський роман *Так казав Заратустра. Книжка для всіх і ні для кого* (1883-1885). У цілому ж самоототожнення з будь-яким архетипальним мотивом сигналізує затримку духовного розвитку особистості.

У свою чергу, духовні пошуки у творчості українських класиків безпосередньо (або принаймні опосередковано) виходять на проблему індивідуально-особистісного осягнення *самості*, яка втілює уявлення / ідею щодо глибинної єдності, цілісності й повноти людської психіки, не підміняючи, однак самих цих властивостей. Ритуально-міфологічний (архетипальний) аналіз багатьох художніх текстів підтверджує вірогідність юнгіанської тези щодо специфіки руху назустріч *самості*, який триває, – нехай повільно, болісно, або й цілком несвідомо, – однак невинно. Ось чому необхідно звернути увагу на настійні потреби внутрішнього духовного зростання й поважно над ними замислитись. Тобто:

„схились до власної душі!”¹², – як афористично сформулював цю проблему Антонич. Адже здобути статус класичних мають шанс, мабуть, лише тексти, створені душею – з душі – для душі.

У ході розв’язання такої багатопланової світоглядної проблеми, як літературно-художнє осмислення аспектів духовної інтеграції, очевидно, не варто обмежуватися якимось одним науковим підходом чи тактикою. У ряді випадків окрім юнгіанського інструментарія як основного доречно сягнути також по додаткові інтерпретаційні методи, запропоновані, наприклад, Володимиром Проппом (1895-1970), Михайлом Бахтіним (1895-1975), Юрієм Лотманом (1922-1993) та ін. При цьому різні аналітичні принципи та дослідницькі стратегії варто розглядати як свого роду вихідні пункти, відштовхуючись від яких, необхідно опрацювати ту чи іншу робочу методологічну позицію для кожного конкретного випадку.

Засади ритуально-міфологічного (архетипального) аналізу, утворюючи органічну взаємодоповнюючу цілість, розкривають вельми широкі можливості вивчення найбільш істотних аспектів людської ідентичності, явленої засобами художнього слова. Останнє, у свою чергу, дозволяє виразити власне літературознавчі аспекти того чи іншого дослідження. Маються на увазі ті структурні елементи літературно-художнього твору, в яких архетипальні мотиви постають як мистецькі образи чи символи, – наприклад, як *маскові*, *тіньові*, *аніматичні* та інші іпостасі особистості. Або ж як багатолікий образ автора, що веде напружений діалог з міфом, релігійним / фольклорним каноном, класичною традицією, системою загальноприйнятих цінностей тощо.

Той факт, що різні літературні тексти далеко не завжди синхронізуються в часі, теоретично не заперечує принципової можливості їх взаємспіввіднесення в контексті одного дослідження. Науковий досвід доводить, що гнучкий аналітичний апарат ритуально-міфологічної (архетипальної) критики пасує без обмежень до творів різних епох – і самого різного характеру: давніх і сучасних, поетичних і прозових, а також епічних, ліричних, драматичних тощо. Нема в цьому ані найменшого протиріччя, оскільки актуалізована Юнгом проблематика колективного несвідомого, детермінована міфо-архетипальними мотивами, має яскраво виражену духовну природу, яка переростає часо-просторові параметри. Парадоксальним чином вона також інтегрує в єдине ціле всю літературно-культурну традицію – як попередню, так і подальшу. Власне то-

¹² Рядок *Елегії про перстень пісні* (Антонич 128).

му, можливо, так виразно резонують юнгіанські парадигми відповідної психо-екзистенційної направленості, наприклад, у барокових *божественних піснях* Сковороди, романтичній поезії Шевченка чи в модерністичних текстах Франка, Лесі Українки, Антонича та ін.

Гуманістичний пафос юнгіанської інтелектуально-духовної спадщини просякнутий глибоким співчуттям до людини, котра стоїть перед обличчям поважних психо-духовних проблем, що в багатьох відношеннях перебільшують її сили¹³. Блукаючи на роздоріжжі виснажливо-профаних буднів, вона, тим не менше, відчайдушно шукає себе, а також правдивих шляхів своєї духовної інтеграції. Класична література, вітчизняна і світова, прочитана за посередництвом психоаналітичного інструментарія швейцарського вченого-візіонера, може реально допомогти в цих важких пошуках. Адже власне в її високій аксіологічній спрямованості вбачається переконлива альтернатива тотальній бездуховності матеріального світу: так формується дихотомія власне буття – та буття-в-культурі / літературі, причому друге має ряд несумнівних переваг у порівнянні з першим.

Серед інших можливостей, ритуально-міфологічний (архетипальний) аналіз допомагає дешифрувати глибиннопсихологічний зміст відповідних творів. Це у свою чергу дозволяє увиразнити ті несвідомі творчі імпульси, що стимулювали письменників до написання текстів, які відбили не тільки їх індивідуальний, але також загальнонаціональний, а часом і загальнолюдський досвід – духовний та естетичний.

Тернистий внутрішній шлях духовної інтеграції пролягає від початкового репресивного витіснення певних, неприйнятних з позицій самого індивіда і його культурного середовища, мотивів міфо-архетипального гатунку – до наступної рішучої конфронтації з ними, безкомпромісного виведення їх прихованого змісту на світло свідомості. Феноменологія процесів самопізнання, а також зростання й розвитку внутрішньої самосвідомості завжди уявляє суб'єктивно-індивідуальні інтенції, але при цьому вона обумовлена цілком об'єктивними глибиннопсихологічними закономірностями. Виходячи з передумови, що культура будується за принципом тексту, подібно як свідомість і несвідомі сфери психіки, можна припустити, що й сам текст, з одного боку породжуваний, а з дру-

¹³ Вельми істотно, наприклад, що перший фрагмент вищезгадуваної праці Юнга *Нерозкрита самість (теперішнє і майбутнє)*, затитуловано в такий спосіб: *1. Незавидна ситуація індивіда в сучасному суспільстві* (Юнг, *Синхроністичність: Сборник* 55-64). Див. також роботу *Проблема душі сучасної людини* зі збірника праць Юнга *Архетип і символ* (Юнг, *Архетип и символ* 203-222) та ін.

гого – віддзеркалюваний цими останніми, відповідно здатний справляти значний вплив на душу і долю як свого автора, так і читача. При цьому душі і долі самих письменників, їх художніх творів і літературних героїв навіть у межах досліджень, концептуально побудованих за досить традиційними принципами (наприклад, хронологічним чи монографічним тощо), тим не менше, постають у цілком несподіваних ракурсах.

Посідаючи розбудований категоріальний апарат щодо аналізу проблематики в площині *sacrum / profanum*, ритуально-міфологічна (архетипальна) критика розкриває широкі можливості інтерпретації творів релігійно-філософського змісту. Справжній еталон текстів такої проблематики у загальному історико-літературному контексті вітчизняного красного письменства репрезентують, серед інших, *божественні пісні* Сковороди. Будучи сокровеним порожденням *святая святых* душі містика, вони узагальнюють неоціненний індивідуально-авторський досвід формування психо-духовного феномену *внутрішньої людини* – духовидця, мислителя і поета.

Закономірності перебігу процесу індивідуації, на думку Юнга, враховують універсальний принцип *єдності протиріч / coincidentia oppositorum* (лат.; (Sharp 46, 94)). Звідси небуденна ментальність *внутрішньої людини* передбачає не стільки тотальне заперечення нею свого недосконалого в усіх відношеннях попередника, орієнтованого виключно на *зовнішню, видимую натуру*, скільки всеохоплюючу інтеграцію його *масково-тіньових* архетипальних проявів, без чого правдива повнота глибиннопсихологічного буття була б фікцією. Ось чому підставу піраміди, увінчаної несамовитими містичними прозріннями *внутрішньої людини*, у наскрізному контексті сквородинського метатексту *Сад божественных пчелней, прозябший из зерн Священнаго Писанія* (1757-1785) парадоксальним чином зрівноважує й утримує проблематика буття людини не лише звичайної, але й відверто грішної, про яку, зокрема, йдеться у знаменитій *Пісні 10-й* (*Всякому городу нрав и права...*) та ін.

Серед так званих *великих наротивів* світової і вітчизняної літературної класики одне з найпочесніших місць, безперечно, посідає *вічна* в своїй буттєво-художній невичерпності тема любові. Це непересічне почуття, що нерідко набуває афективних форм зовнішнього виразу, може мати найрізноманітніші інтенції, будучи адресоване, наприклад, Богу, Вітчизні, життєвому покликанию тощо. Але в переважній більшості випадків воно згадується, коли йдеться про взаємини двох закоханих – героя і героїні.

Глибиннопсихологічний типаж закоханого героя детермінований одним із, як мінімум, трьох архетипальних візерунків. Це, по-перше, ліричний суб'єкт інтимних поезій Шевченка, одержимий прагненням самореалізації у взаємному коханні, а водночас трагічно обтяжений неусвідомленим, і тому некомпенсованим *материнським комплексом* (Sharp 88-91), що відіграв рокову роль у його стосунках з вибранками¹⁴. По-друге – відчайдушний самогубець, протагоніст ліричної драми Франка *Зів'яле листя* (1896), котрий своїм добровільним відходом у небуття обірвав нестерпне для нього існування, позбавлене любові та взаємності. По-третє – шляхетний народний месник, центральний персонаж драматичної поеми (оперної драми) Антонича *Довбуш* (1936-1937): непереможний на полі бою, він склав власне життя на вівтар своєї рокової пристрасті. Емоційно складні любовні перипетії та пов'язані з ними психо-екзистенційні колізії в конкретній ситуації кожного з трьох героїв зумовлені амбівалентною *аніматичною* парадигматикою колективного, а також індивідуального несвідомого.

Духовно-естетичний феномен цілком особливого роду являють собою твори, в яких суб'єктом думки, почуття і дії виступає героїня, в багатьох аспектах самототожня своїй авторці. Показовим прикладом тут є драма-феєрія Лесі Українки *Лісова пісня* (1911). Ритуально-міфологічний аналіз цього твору унаочнює, що душа волинської дріади – Мавки – у несамопитий спосіб інтегрувала в органічну єдність генетично різно-рідні сюжети і мотиви. Ті з них, що лежать на поверхні, репрезентують українську поганську демонологію та фольклор. Натомість ті, що відчитуються з підтексту, апелюють до старозаповітньої *Пісні над Піснями*. При цьому *аніматичний* потенціал героїні, суб'єктивно-емоційний та об'єктивно-творчий, зрівноважується фундаментальними архетипальними аспектами *Ероса* й *Логоса* (пор.: Sharp 57, 100-101).

Застосування засад ритуально-міфологічного (архетипального) аналізу вимагає від дослідника уміння мислити у категоріях єдності протиріч. Це, у свою чергу, дає можливість усвідомити, що джерело мистецького натхнення б'є з різних сфер духовного буття, іманентних і трансцендентальних, у т.ч. з глибин колективного несвідомого. Тільки адек-

¹⁴ Див. наступні Шевченкові твори: *Оксані К.....ко. На пам'ять того, що давно минуло* (ліричний вступ до незакінченої поеми *Мар'яна-черниця*, 1841), *Три літа* (1845), *Ми вкупочці колись росли...* (1849), *Не молилася за мене...* (1850), *Н. Н. (Мені тринадцятий минало...*, 1847); *Г. З., Якби зустрілися ми знову...* (обидві поезії 1848 р.), вступна частина поеми *Сліпий* (1845), *Н. Н. (Сонце заходить, гори чорніють...*, 1847); *Ликері, Л.* (обидві поезії 1860 р.).

ватні контакти з цими сферами можуть забезпечити як індивідуальний розвиток особистості зокрема, так і мистецький поступ у цілому. Адже власне духовна складова вирішальною мірою детермінує феноменологію тих літературно-художніх текстів, що складають золотий фонд нашої вітчизняної класики.

БІБЛІОГРАФІЯ

- Аверинцев, Сергей. „Аналитическая психология” К. Г. Юнга и закономерности творческой фантазии. „Вопросы литературы” 1970, № 3, ss. 113–143 [Averintsev, Sergey. „Analiticheskaya psikhologiya” K. G. Yunga i zakonomernosti tvorcheskoy fantazji. „Voprosy literatury” 1970, № 3, ss. 113-143].
- Антонич, Богдан Ігор. *Повне зібрання творів*. Передм. М. Ільницький, упоряд., ком. Д. Ільницький, Літопис, 2009 [Antonych, Bohdan Ihor. *Povne zibrannya tvoriv*. Peredm. M. Il'nyts'kiy, Litopys, 2009].
- Ассаджоли, Роберто. *Психосинтез*. Пер. А.П. Хомик, отв. ред. С.Н. Иващенко. Рефл-бук, Ваклер, 1977 [Assadzholi, Roberto. *Psikhosintez*. Per. A.P. Khomik, отв. red. S.N. Ivashchenko, Refl-buk, Vakler, 1977].
- Біблія, або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту, із мови давньоєврейської та грецької на українську наново перекладена*, Видання Московського патріархата, 1988 [Bibliya, abo Knuyh Svyatoho Pys'Ma Staroho y Novoho Zapovitu, iz moyu davn'oyevreys'koyi ta hrets'koyi na ukrayins'ku nanovo perekladena, Vydannya Moskovs'koho patriarkhata, 1988].
- Грабович, Григорій. *Поет як міфотворець: Семантика символів у творчості Тараса Шевченка*. Пер. С. Павличко. Друге виправлене й авторизоване видання. Критика, 1998 [Hrabovych, Hryhoriy. *Poet yak mifotvorets': Semantyka symboliv u tvorchosti Tarasa Shevchenka*. Per. S. Pavlychko. Druhe vypravlene y avtoryzovane vydannya, Krytyka, 1998].
- Зборовська, Ніла. *Код української літератури. Проект психоісторії новітньої української літератури: Монографія*. Академвидав, 2006 [Zborovs'ka, Nila. *Kod ukrayins'koyi literatury. Proekt psykhoistoriyinovitn'oyi ukrayins'koyi literatury: Monohrafiya*. Akademvydav, 2006].
- Литературные архетипы и универсалии: Сб.*, ред. Е.М. Мелетинский. Наука, 2001 [Literaturnyye arkhetypy i universalii: Sb., red. Ye.M. Meletinskiy, Nauka, 2001].
- Менжулин, Вадим. *Расколдовывая Юнга: от апологетики к критике*. Сфера 2002 [Menzhulin, Vadim. *Raskoldovuyaya Yunga: ot apologetiki k kritike*. Sfera 2002].
- Нойманн, Эрих. *Глубинная психология и новая этика. Человек мистический*. Пер. Ю.М. Донец, предисл. Г. Адлер, К. Г. Юнг, науч. ред. и послесл. В.В. Зеленский. Академический проект, 1999 [Noymann, Erikh. *Glubinnaya psikhologiya i novaya etika. Che-lovek misticheskii*. Per. Yu.M. Donets, predisl. G. Adler, K. G. Yung, nauch. red. i poslesl. V.V. Zelenskiy, Akademicheskii proyekt, 1999].

- Поліщук, Ярослав. *Міфологічний горизонт українського модернізму: Монографія*. Вид. 2, доповнене і перероблене, Лілея – НВ, 2002 [Polishchuk, Yaroslav. *Mifolohichnyy horizont ukrayins'koho modernizmu: Monohrafiya*. Vyd. 2, dopovnene i pereroblene. Lileya – NV, 2002].
- Самуэлс, Эндрю. *Юнг и постъюнгианцы. Курс юнгианского психоанализа*. Пер. В.В. Зеленский, предисл. и науч. ред. С.О. Раевский. ЧеРо, 1997 [Samuels, Endryu. *Yung i post'yungiantsy. Kurs yungianskogo psikhoanaliza*. Per. V.V. Zelenskiy, predisl. i nauch. red. S.O. Rayevskiy. CheRo, 1997].
- Скупейко, Лукаш. *Міфопоетика „Лісової пісні” Лесі Українки*. Фенікс, 2006 [Skupeyko, Lukash. *Mifopoetyka „Lisovoyi pisni” Lesi Ukrayinky*. Feniks, 2006].
- Юнг, Карл Густав. *Архетип и символ*. Сост. и вступ. ст. А.М. Руткевич, пер. с англ. и нем. и прим. В.М. Бакушев и др., науч. ред. Л.С. Чибисенков, RENAISSANCE, 1991 [Yung, Karl Gustav. *Arkhetip i simbol*. Sost. i vstup. st. A.M. Rutkevich, per. s angl. i nem. i prim. V.M. Bakusev i dr., nauch. red. L.S. Chibisenkov, RENAISSANCE, 1991].
- Юнг, Карл Густав. *Собрание сочинений. Психология бессознательного*. Пер. В.М. Бакушев, А.В. Кричевский, науч. ред. М.С. Ковалёва, Канон 1996 [Yung, Karl Gustav. *Sobranie sochineniy. Psikhologiya bessoznatel'nogo*. Per. V.M. Bakusev, A.V. Krichevskiy, nauch. red. M.S. Kovalëva, Kanon, 1996].
- Юнг, Карл Густав. *Алхимия снов*. Пер., предисл. и послесл. Семира, Timothy. 1997 [Yung, Karl Gustav. *Alkhimiya snov*. Per. s angl., predisl. i poslesl. Semira, Timothy, 1997].
- Юнг, Карл Густав. *Аион. Исследование феноменологии самости*. Пер. М.А. Собуцкий, отв. ред. С.Л. Удовик, Рефл-бук, Ваклер, 1997 [Yung, Karl Gustav. *Aion. Issledovaniye fenomenologii samosti*. Per. M.A. Sobutskiy, отв. red. S.L. Udovik, Refl-buk, Vakler, 1997].
- Юнг, Карл Густав. *Синхронистичность: Сборник*. Пер. О.О. Чистяков, Г.А. Бутузов, С.Л. Удовик, консультант Н.Н. Мусина, под общей ред. С.Л. Удовика, Рефл-бук, Ваклер, 1997 [Yung, Karl Gustav. *Sinkhronistichnost': Sbornik*. Per. O.O. Chistyakov, G.A. Butuzov, S.L. Udovik, konsul'tant N.N. Musina, pod obshchey red. S.L. Udovika, Refl-buk, Vakler, 1997].
- Bodkin, Amy Maud. *Archetypal Patterns in Poetry: Psychological Studies of Imagination*. Oxford UP, 1934.
- Frye, Northrop. *Anatomy of Criticism: Four Essays*. Princeton UP, 1957.
- Głowiński, Michał, Teresa Kostkiewiczowa, Aleksandra Okopień-Sławińska, Janusz Sławiński. *Słownik terminów literackich*. Wyd. drugie, poszerzone i poprawione, Ossolineum. 1988.
- Mantajewska, Violetta. *Mit i archetyp w prozie Andrieja Bielego*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2002.
- Monbourquette, Jean. *Od poczucia własnej wartości do poczucia jaźni*. Przeł. Helena Sobieraj i Dorota Zańko, W drodze, 2004.
- Pajor, Kazimierz. *Psychologia archetypów Junga*. Eneteia, 2004.
- Pascal, Eugene. *Psychologia Jungowska. Teoria i praktyka*. Przeł. Grażyna Skoczylas, Zysk i S-ka, 1998.
- Piróg, Mirosław. *Psyche i Symbol. Teoria symbolu Carla Gustawa Junga na tle ujęć porównawczych rzeczywistości symbolicznej*. NOMOS, 1999.

Prokopiuk, Jerzy. *Mój Jung*. Kos, 2008.

Prokopiuk, Jerzy. „Ciemność okrywa ziemię – ale człowiek może ją rozjaśnić”. *Ciemność i światło*, t. 6, red. Karolina Rutecka i Katarzyna Arciszewska, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2015, ss. 11-38.

Sharp, Daryl. *Leksykon pojęć i idei C. G. Junga*. Tłumaczenie i wstęp Jerzy Prokopiuk, Wydawnictwo Wrocławskie, 1998.

INTERPRETACJA UKRAIŃSKIEJ KLASYKI LITERACKIEJ
W KONTEKŚCIE RYTUALNO-MITOLOGICZNEJ (ARCHETYPOWEJ) KRYTYKI:
WYBRANE ASPEKTY TEORETYCZNO-METODOLOGICZNE

Streszczenie

Pod koniec drugiej dekady XXI wieku rytualno-mitologiczna / archetypowa krytyka jest postrzegana jako jedna z tradycyjnych metod analizy literaturoznawczej. W zakresie współczesnego literaturoznawstwa ukraińskiego jej bogate możliwości interpretacyjne wykorzystują Łukasz Skupejko, Jarosław Poliszczuk i inni. Strategie interpretacji rytualno-mitologicznej pozwalają zbadać skomplikowane podłoże archetypowe życia wewnętrznego postaci literackich, w tym paradygmaty maskowe, cieniowe, animatyczne etc.

Słowa kluczowe: interpretacja; ukraińska klasyka literacka; rytualno-mitologiczna / archetypowa krytyka.

THE INTERPRETATION OF UKRAINIAN CLASSICAL LITERATURE
IN THE CONTEXT OF RITUAL-MYTHOLOGICAL (ARCHETYPAL) CRITICISM:
SELECTED THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS

Summary

Nowadays, ritual-mythological criticism is perceived as the traditional method of literary analysis. In terms of contemporary Ukrainian literary studies, its rich interpretation possibilities are used by Lukash Skupeyko, Yaroslav Polishchuk and others. The strategies of ritual-mythological interpretation allow us to examine the complex archetypal basis of the internal life of literary characters, including mask, shadow and animated paradigms.

Key words: interpretation; the Ukrainian classical literature; the ritual-mythological / archetypal criticism.